

Питання психології

Ложкін Г. В., заслужений діяч науки і техніки України, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології і педагогіки НТУ «Київський політехнічний інститут»
Блінов О. А., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальних технологій Гуманітарного інституту НАУ (м. Київ)

ВІЙСЬКОВА ПСИХОЛОГІЯ В УКРАЇНІ З 1990 ПО 2012 РІК

В статті на основі аналізу літератури, узагальнення емпіричного досвіду та осмислення встановлених фактів узагальнено основні напрями та етапи розвитку військової психології, наукові напрацювання вчених психологів. Продемонстровано процес нароццвання кадрового і наукового потенціалу з військової психології в Україні та набуття практичного досвіду її фахівців.

Ключові слова: розвиток військової психології, психологічне забезпечення діяльності як у звичайних та особливих умовах, Київський військовий гуманітарний інститут, Національний університет оборони України, навчання фахівців-психологів.

В статье на основе анализа литературы, обобщения эмпирического опыта и осмысления установленных фактов обобщены основные направления и этапы развития военной психологии, научные наработки ученых психологов. Продемонстрированный процесс наращивания кадрового и научного потенциала военной психологии в Украине и приобретения практического опыта ее специалистами.

Ключевые слова: развитие военной психологии, психологическое обеспечение деятельности как в обычных так и в особых условиях, Киевский военный гуманитарный институт, Национальный университет обороны Украины, обучение специалистов-психологов.

Постановка проблеми.

Історичний досвід проведення збройного протистояння у світі переконливо свідчить про важливість використання психологічних знань. Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується розповсюдженням та ускладненням локальних міждержавних конфліктів і війн. Конфлікти між Великобританією і Аргентиною у 1982 році, 10-ти річна Афганська війна у 80-х роках Радянського Союзу, військові операції США проти Іраку «Буря в пустелі» у 1990 році та «Іракська свобода» у 2003 році, воєнний конфлікт на території північного Кавказу в 90-х – початок 2000 років у Російській Федерації, бойові дії країн НАТО проти Югославії у 1999 році та проти Лівії у 2011 році та ін. переконливо на практиці показали що у сучасній війні неможливо без знань психології отримати перемогу над противником.

Результати озброєного протиборства в кінці ХХ – на початку ХХІ століття поставили питання вивчення досвіду використання психологічних знань у світі та їх впровадження у практику військової служби, подальшого поглибленого вивчення психологічних закономірностей боротьби й адекватної підготовки військових психологів для діяльності у нових умовах функціонування Збройних Сил.

У спадок від Радянської військової навчальної системи на території України до 1992 року залишилося 34 вищих військових навчальних закладів, в яких питання військової психології розглядалися під час навчальних занять з курсантами на кафедрах суспільних наук. У загальному навчальному часі це

складало всього 10-15% від запланованої кількості годин. Основна увага у навчальному процесі приділялася курсу партійно-політичної роботи та військової психології і педагогіки. Існували стандартні підручники, навчальні програми, які розроблялися і «спускалися» з Головного політичного управління Радянської армії і Військово-морського флоту. Організацію і проведення навчальних занять забезпечували досвідчені викладачі, які були як правило випускниками Військово-політичної академії ім. В. І. Леніна (у Москві), вони давали самі перші загальні знання з основ військової психології і педагогіки.

Ця організаційна система дозволяла поєднувати наукові ресурси і практичний досвід фахівців для успішної організації і проведення навчального процесу та надання загального уявлення з основ військової психології і педагогіки.

Результати дослідження та їх обговорення.

З набуттям державної незалежності в Україні почали стрімко розвиватися процеси реформування Збройних Сил. Були прийняті закони, які заклали основи їх розбудови. Вони дозволили створити нові військові управлінські структури, яких не було за часів Радянської армії. Наприклад, на початку 1992 року була сформована соціально-психологічна служба ЗС України. На неї були покладені управлінські функції особовим складом замість колишніх органів партійно-політичної роботи, але це була абсолютно нова за змістом військова структура. До складу соціально-психологічної служби ЗС України входили фахівці з психології, соціології, журналістики,

виховної роботи та ін. Очолював цю структуру кандидат філософських наук, генерал-майор В. С. Мулява.

Основою для організації практичної роботи у військах і розбудови системи підготовки фахівців гуманітарного профілю для потреб ЗС України стала Концепція соціально-психологічної служби у Збройних Силах України, яка була затверджена 5 березня 1992 року Міністром оборони України генерал-полковником К. П. Морозовим. За думкою закордонних експертів ця Концепція відповідала найвищим високим світовим стандартам і це був справжній потужний «прорив» в системі організації гуманітарної сфери Збройних Сил. Виходячи з цієї Концепції для вирішення поставлених завдань органами військового управління було організовано навчання фахівців, які були спроможні виконувати психологічну роботу у військах на посадах військових психологів, а також створені умови для проведення науково-дослідних робіт, написання та друк публікацій і захист дисертацій.

Початок підготовки фахівців-психологів був покладений у 1994 році з відкриттям 2-х місячних навчальних курсів на базі Науково-дослідного і методичного центру соціально-психологічної служби Збройних сил України.

Слухачі, хто навчався за спеціалізацією «Психологія» проходили додатковий навчальний курс з вивчення технологій психодіагностики. Вони після завершення навчання отримували Свідоцтво, яке засвідчувало що офіцер за період навчання в НДМЦ СПС ЗС України за профілем фахівця соціально-психологічної служби, пройшов «Додаткову теоретичну та практичну підготовку і може проводити в військах дослідження з використання психодіагностичних методик».

Право навчати слухачів психологів було запропоновано досвідченим фахівцям – заслуженому діячу науки і техніки України, доктору психологічних наук, професору, полковнику Г. В. Ложкіну, який був одним із провідних фахівців з військової психології в Україні і лише одним доктором психологічних наук з військово-психологічної тематики, а також його учню кандидату психологічних наук, підполковнику О. І. Шкілю, капітану 2 рангу А. М. Варяниця, капітану 2 рангу І. І. Сем'яновському, капітану 2 рангу С. І. Куранову та ін.

У зв'язку з відкриттям у 2004 році навчального процесу в Київському військовому гуманітарному інституті курси завершили свою роботу і підготовка дипломованих фахівців вже розпочалася у стінах цього навчального закладу.

Київський військовий гуманітарний інститут засновано на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 490 від 19 серпня 1992 року та наказу Міністра оборони України № 133 від 25 липня 1992 року. Першим начальником інституту був кандидат філософських наук, доцент, генерал-майор Пузько Стефан Петрович [1, с. 6].

В інституті навчалися два роки офіцери-слухачі, які до вступу вже закінчили військові училища. У 1996 році відбувся їх перший випуск. Слухачам, які успішно завершили навчання у КВГІ, видавався диплом спеціаліста, в якому засвідчувалося, що слухач пройшов повний курс навчання за спеціальністю 7.040102 «Практична психологія» і йому присвоєна кваліфікація спеціаліста – офіцера військового управління оперативно-тактичного рівня.

Навчальний процес в інституті забезпечували досвідчені фахівці, які працювали на кафедрах: соціальної та військової психології, загальної та практичної психології, військової педагогіки і культури, виховної роботи, оперативного мистецтва і тактики, військової соціології та журналістики, історії України та її Збройних сил, економіки та менеджменту, філософії, воєнної політології та права, українознавства, фізичної підготовки та спорту, іноземних мов та інших кафедр.

До складу найпопулярніших викладачів, яких було визнано слухачами інституту входили: начальник кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент, полковник В. І. Кириленко; доцент кафедри загальної та практичної психології, кандидат психологічних наук С. М. Хоружий; викладач кафедри соціальної та військової психології капітан 2 рангу А. М. Варяниця; викладач кафедри загальної та практичної психології О. В. Яковенко; завідувач кафедри загальної та практичної психології, заслужений діяч науки і техніки України, доктор соціологічних наук, професор М. І. Пірен; викладач кафедри соціальної та військової психології капітан 2 рангу І. І. Сем'яновський та ін. викладачі [1, с. 5].

Значний вклад у навчання і виховання військових психологів зробили такі фахівці, як начальник факультету соціально-психологічної роботи кандидат історичних наук, капітан 1 рангу П. І. Удовенко; заступник начальника Інституту з наукової роботи, кандидат педагогічних наук, полковник А. І. Зельницький; заступник начальника Інституту з навчальної роботи, кандидат педагогічних наук, капітан 1 рангу А. Г. Моключенко; начальник кафедри військової педагогіки і культури, доктор педагогічних наук, професор, полковник В. С. Маслов; начальник кафедри

психології, кандидат психологічних наук, доцент, капітан 1 рангу П. П. Криворучко та інші фахівці.

Одними з кращих випускників першого набору були такі фахівці-психологи, як підполковник С. В. Дворецький, підполковник А. І. Луценко, майор О. А. Мацагор, майор Ю. І. Костенко, майор В. М. Метель та інші слухачі.

У травні 1996 року Київський військовий гуманітарний інститут очолив доцент, генерал-майор Ріпа Леонтій Антонович, який вніс особливий вклад у розбудову цього навчального закладу. Завдяки його зусиллям і за підтримки колективу інституту навчальний процес був організований на високому рівні і за свідченнями експертів рівень знань та вмінь випускників дозволяв успішно виконувати професійні обов'язки у військах.

У 1994 році відкрилася й ад'юнктура цього навчального закладу, де серед інших спеціальностей проводилося навчання за спеціальністю «Військова психологія». Начальником ад'юнктури був призначений досвідчений спеціаліст капітан 1 рангу І. І. Гасов. Першими випускниками спеціальності «Військова психологія» стали ад'юнкти майор О. А. Блінов і капітан С. М. Пеньковський.

Центром військової психологічної думки стала кафедра соціальної та військової психології. Засновником і першим начальником кафедри був кандидат філософських наук, доцент, полковник О. І. Мірошниченко [2].

У середині 90-х років у Київському військовому гуманітарному інституті була відкрита Спеціалізована вчена рада за шифром 20.02.02 «Військова психологія і педагогіка».

Правонаступником Київського військового гуманітарного інституту у 1999 році став Військовий гуманітарний інститут у складі Національної академії оборони України. Він увійшов до складу цього навчального закладу відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 14 травня 1999 року за № 816 та наказу Міністра оборони України від 12 серпня 1999 року за №240. У подальшому інститут був неодноразово реформований у складі Національної академії оборони України.

Запорукою міцних знань слухачів-психологів був підібраний викладацький склад кафедри психології, до якого у різний час входили наступні видатні педагоги та вчені, а саме:

- С. Д. Максименко – академік Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор – директор Інституту психології НАПН України ім. Г. С. Костюка.

- М. І. Пірен, заслужений діяч науки і техніки України, доктор соціологічних наук, професор кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України.

- М. І. Корольчук, доктор психологічних наук, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил). Він має понад три десятки років служби в Збройних Силах. Як науковий керівник М. С. Корольчук підготував більш ніж 15 вчених військових психологів та інші викладачі й науковці.

До складу керівництва та науково-педагогічного колективу кафедри у різні роки входили наступні досвідчені військові фахівці, такі як: кандидат психологічних наук, підполковник В. А. Бараннік; кандидат психологічних наук, підполковник С. В. Василенко; майор Л. Є. Завалкевич; кандидат психологічних наук, підполковник Р. А. Калениченко; кандидат психологічних наук, підполковник Г. В. Капосльоз; капітан Г. Ю. Кондратенко; кандидат психологічних наук, доцент, полковник О. П. Макаревич; капітан 1 рангу В. М. Марченко; підполковник Д. В. Науменко; кандидат психологічних наук, доцент, полковник В. М. Невмержицький; підполковник С. В. Остапенко; кандидат психологічних наук, доцент, полковник В. І. Осьодлю; підполковник С. А. Проманенко; підполковник В. І. Степанченко; підполковник В. Є. Солодовніков; кандидат психологічних наук, полковник Ю. П. Тимофєєв; кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, винахідник і раціоналізатор, полковник О. Ф. Хміляр; кандидат психологічних наук, підполковник Р. А. Шпак та ін. фахівці.

Вагомий вклад у розбудову кафедри та якісне навчання слухачів внесли викладачі та співробітники кафедри, а саме: кандидат психологічних наук, доцент А. Я. Боднар; В. О. Богатова; Л. А. Глова; Г. А. Егорова; кандидат історичних наук, доцент, полковник запасу М. М. Карманов; доктор психологічних наук, доцент В. М. Крайнюк; кандидат психологічних наук, доцент Т. В. Кружева; І. М. Куліда; Т. В. Лемак; Т. В. Науменко; І. В. П'янківська; кандидат психологічних наук, доцент Л. З. Сердюк; Л. Ф. Терещенко; кандидат психологічних наук Т. К. Чмут; кандидат психологічних наук, доцент О. В. Яковенко та ін. фахівці.

У Національній академії оборони України з 2004 року починає роботу Спеціалізована вчена рада по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за шифром 19.00.09 «Психологія

діяльності в особливих умовах». Головою Спеціалізованої вченої ради призначений заслужений діяч науки і техніки України, доктор психологічних наук, професор Г. В. Ложкін.

Для розкриття особливостей психології військової діяльності за 1990–2012 роки в Україні була проведена і захищена низка дисертаційних досліджень. Вони об'єдналися, за нашою думкою, у декілька напрямів, у яких розкрилися основні проблемні питання підготовки військовослужбовців до бойової діяльності та психологічних особливостей системи військового управління, а саме: дослідження проблеми формування та регуляції емоційної сфери військовослужбовців, встановлення психологічних особливостей їх професійної діяльності, дослідження успішності навчання та становлення особистості військового професіонала, вивчення розвитку професійно-важливих якостей особистості офіцера, встановлення особливостей адаптації військових, розгляд проблем самооцінки військовослужбовців, вивчення та збереження здоров'я у військовослужбовців, дослідження індивідуально-психологічних особливостей призовників, дослідження психологічного забезпечення і супроводження діяльності миротворців, вивчення конфліктної поведінки військовослужбовців та психологічних особливостей діяльності військовослужбовців служби за контрактом.

За персональним складом відбувся наступний розподіл напрямків.

Для розкриття проблеми формування та регуляції емоційної сфери військовослужбовців були захищені дисертації на здобуття наукового ступеня кандидат психологічних наук, а саме:

- О. А. Бліновим у 1999 році за темою «Формування емоційної стійкості військовослужбовців аеромобільних військ під час повітряно-десантної підготовки».

- В. В. Стасюком у 1999 році за темою «Формування емоційної стійкості у воїнів-десантників в умовах сучасного бою».

- Г. В. Капосльозом у 2008 році за темою «Особливості емоційної регуляції процесу розв'язання тактичних задач офіцером» та ін.

Психологічні особливості професійної діяльності військовослужбовців розглядалися у дисертаціях, які були захищені:

- О. В. Тімченко у 1995 році за темою «Проблема психологічної готовності військового фахівця до екстреної дії в стані емоційного стресу».

- І. В. Сулятицьким у 1997 році за темою «Соціопсихологічні чинники виховних

функцій системи військово-управлінської діяльності».

- П. П. Криворучком у 1998 році за темою «Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні».

- О. В. Петренком у 1998 році за темою «Психологічні особливості професійної деформації особистості в умовах військово-професійної діяльності».

- В. С. Корніловим у 1999 році за темою «Військова дисципліна як об'єкт психологічного забезпечення».

- В. І. Осьодлом у 2001 році за темою «Психодіагностика та корекція функціональних станів операторів у динаміці професійної діяльності».

- Р. А. Калениченком у 2003 році за темою «Психологічне забезпечення ефективності професійної діяльності підрозділу охорони».

- Р. А. Шпаком у 2004 році за темою «Психофізіологічне забезпечення надійності професійної діяльності військових радіотелеграфістів».

- С. В. Василенком у 2007 році за темою «Психологічне забезпечення діяльності операторів радіолокаційних станцій в особливих умовах».

- С. М. Миронцем у 2007 році за темою «Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації».

- Є. М. Татаріновим у 2011 році за темою «Психологічні особливості розвитку кар'єрних домагань офіцерів Збройних сил України».

- В. І. Ісаченком у 2011 році за темою «Суб'єктивна оцінка ризиків у структурі регуляції професійної діяльності співробітників МНС» та ін.

Процес навчання та становлення особистості військового професіонала розкритий в дисертаціях, які були захищені:

- Г. С. Грибенюком у 1997 році за темою «Мотиваційна готовність курсантів і слухачів вищого військового учбового закладу до професійної діяльності» (на прикладі спеціалістів пожежної безпеки МВС України).

- А. Ю. Видайом у 2002 році за темою «Формування лідерської спрямованості особистості майбутнього офіцера Збройних Сил України».

- Г. В. Дубровинським у 2006 році за темою «Оптимізація формування особистості курсантів в процесі їх професійної підготовки у цивільному вищому навчальному закладі».

- Т. М. Мацевком у 2007 році за темою «Психологічні особливості розвитку

Питання психології

управлінської компетентності майбутніх магістрів військового профілю» та ін.

Розвиток професійно-важливих якостей розкривається у дисертаціях, які були захищені:

- О. Ф. Хміляром у 2004 році за темою «Психологічні особливості розвитку професійно-важливих фізичних якостей особистості офіцера».

- М. В. Фомичем у 2012 році за темою «Розвиток професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» та ін.

Особливості адаптації військовослужбовців були вивчені у дисертації, яка була захищена:

- В. М. Невмержицьким у 2002 році за темою «Психологічні детермінанти адаптації військовослужбовців строкової служби до особливих умов діяльності».

Проблеми самооцінки військовослужбовців розглядалися у дисертації, яка була захищена:

- В. А. Баранніком у 2004 році за темою «Психологічні особливості самооцінки військовослужбовців з девіантною та делінквентною поведінкою».

Питання стану та збереження здоров'я у військовослужбовців розглядалися у дисертаціях, які були захищені:

- М. М. Дорошенком у 2000 році за темою «Індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців з граничними нервово-психічними розладами».

- В. Г. Коханом у 2003 році за темою «Діяльність військового керівника по збереженню психічного здоров'я військовослужбовця» та ін.

Дослідження індивідуально-психологічних особливостей призовників розкрито в матеріалах дисертацій, які були захищені:

- В. М. Крайнюк у 1999 році за темою «Психологічні особливості проявів тривожності і агресивності у юнаків призовного віку».

- В. В. Косіком у 2001 році в дисертації за темою «Особистісні страхи призовників та їх психодіагностика» та ін.

Вивчення, аналіз та узагальнення досвіду психологічного забезпечення діяльності військовослужбовців у миротворчих операціях відбулося в дисертаціях, які були захищені:

- Д. І. Сохадзе у 2004 році за темою «Професійний психологічний відбір кандидатів для комплектування підрозділів миротворчих сил».

- Н. А. Агаєвим у 2006 році за темою «Психологічні чинники адаптації

військовослужбовців миротворчого контингенту до діяльності в особливих умовах» та ін.

Дослідженню конфліктної поведінки військовослужбовців були присвячені наступні дисертації, які були захищені:

- О. П. Макаревичем у 1996 році за темою «Стиль індивідуальної поведінки військовослужбовців у міжособистісних конфліктах».

- В. І. Санташовим у 2009 році за темою «Психологічні особливості конфліктної поведінки військовослужбовців строкової служби» та ін.

Проблеми комплектування ЗС України військовослужбовцями служби за контрактом та особливості проходження їх служби були досліджені в дисертаційних роботах, які були захищені:

- Г. М. Ржевським у 2009 році за темою «Психологічні особливості професійного становлення молодших командирів військової служби за контрактом».

- Є. С. Катаєвим у 2010 році за темою «Особливості професійної «Я-концепції» військовослужбовців контрактної служби» та ін.

З метою розкриття фундаментальних основ психології діяльності людини в звичайних і екстремальних умовах діяльності, в Україні з середини 90-х років була захищена низка дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук з військово-психологічної та військово-прикладної тематики.

Так у 1996 році М. С. Корольчуком захищена перша дисертація зі спеціальності «Психофізіологія» за темою «Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах». У дисертаційній роботі досліджена ефективність застосування системи специфічних і неспецифічних методів регуляції функцій організму, психофізіологічного забезпечення і відтворення працездатності, функціонального стану і реабілітації спеціалістів. Автором запропонований комплекс заходів регуляції функціонального стану і відтворення працездатності операторів в екстремальних умовах, який базується на застосуванні специфічних і неспецифічних засобів, має свої методи і зміст.

У 1998 році М. Й. Варій захистив дисертацію за темою «Морально-психологічний стан військ та його оцінка». У дисертації досліджено морально-психологічний стан військ в мирний і воєнний час, а також соціально-психологічний механізм формування його здорового рівня. Визначені сутність, зміст і структура

морально-психологічного стану військ. Автором розроблена методика оцінки морально-психологічного стану особового складу, різних військових формувань (від підрозділу до збройних сил) в мирний і воєнний час.

У 1998 році захищена дисертація О. Д. Сафіним за темою «Психологічні основи акмеологічного супроводу управлінської діяльності військових кадрів». Отримані результати підтвердили основну гіпотезу про детермінованість управлінської діяльності військових кадрів комплексом взаємозалежних компонентів теоретико-методологічного, організаційного і соціально-психологічного характеру. Ключовим положенням концепції психолого-акмеологічного супроводу управлінської діяльності військового керівника є висновки про професіоналізм військового керівника. В числі основних передумов оптимальної управлінської діяльності виявлені мотивація досягнення (внутрішня передумова), психолого-акмеологічний супровід військової служби (зовнішня передумова) та ін.

У 2003 році О. В. Тімченком захищена дисертація за темою «Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція)». У дисертації подано концептуальну модель дослідження професійного стресу працівників ОВС, розкрито сучасні підходи прогнозування можливих наслідків діяльності людини в умовах впливу стрес-чинників підвищеної інтенсивності, проаналізовано сильні і слабкі сторони біохімічних, фізіологічних, психологічних і поведінкових категорій виміру причин і ефектів професійного стресу, розглянуто ефективні методи психокорекційної і психопрофілактичної роботи обласних Центрів практичної психології при УМВС України.

У 2004 році захищена дисертація Є. М. Потапчуком за темою «Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців». У дисертаційній роботі здійснено психологічний аналіз змісту положень Військових статутів Збройних Сил України щодо їх впливу на психічне здоров'я військовослужбовців, визначено основні суб'єкти впливу на психічне здоров'я військовослужбовців та виявлено їх ознаки, проаналізовано розвиток наукової думки щодо психогієни життєдіяльності особистості, розроблено соціально-психологічну систему збереження психічного здоров'я військовослужбовців у військовій частині, проведено емпіричне дослідження проблеми та запропоновано

основні напрямки удосконалення процесу збереження психічного здоров'я особового складу.

У 2004 році В. І. Барко захистив дисертацію за темою «Теоретико-методологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ». У дисертаційному дослідженні аналізуються соціально-психологічні витоки управління персоналом організацій, методологія та структура проактивного управління персоналом, психологічні особливості реалізації цілей та функцій зазначеного підходу. Розроблено модель управління і теоретичну модель проактивного управління персоналом. Обґрунтовано концепцію професійно-психологічного відбору персоналу на основі врахування психологічної готовності особистості до навчання і професійної діяльності.

У 2005 році В. В. Стасюком захищена дисертація за темою «Система соціально-психологічного забезпечення функціонування аеромобільних військових підрозділів в умовах збройних конфліктів». Дисертацію присвячено теоретичному та експериментальному вивченню проблеми соціально-психологічного забезпечення функціонування аеромобільних військових підрозділів в умовах збройних конфліктів. Проаналізовано методологічні, теоретичні та методичні основи системи соціально-психологічного забезпечення. Проведено вивчення впливу факторів сучасного бою на психіку військовослужбовців. Висвітлено сутність і зміст психологічного потенціалу військовослужбовців, показано особливості його змінювання.

У 2007 році Г. С. Грибенюком захищена дисертація на тему «Психологічні основи становлення саморегуляції у професійній діяльності майбутніх рятувальників». Дисертація присвячена вивченню психологічних основ становлення й розвитку саморегуляції у професійній діяльності за екстремальних умов у майбутніх рятувальників упродовж 5 років їх навчання та виховання у спеціальному вищому навчальному закладі (інститут пожежної безпеки МНС України). Автором здійснено теоретичний аналіз проблеми та обґрунтовано концепцію саморегуляції особистості в екстремальних умовах діяльності. Запропоновано алгоритм цілеспрямованого формування у майбутніх рятувальників саморегуляції в екстремальних умовах діяльності.

У 2009 році захищена В. О. Лефтеровим дисертація за темою «Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності». У дисертації проаналізовані

теоретико-методологічні підвалини психологічного тренінгу, його можливості у навчанні та розвитку людини. Обґрунтований механізм прогресивної транспсихічної маніпуляції під час проведення психологічного тренінгу. Розроблена цільова психотренінгова програма для особистісно-професійного розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. Розроблена комплексна цільова програма впровадження психотренінгових технологій у діяльність органів внутрішніх справ України та інші дисертаційні роботи.

Також були захищені відповідні дисертації В. С. Медведєвим, С. Б. Алексєнком, О. Ф. Волобуєвою, а також іншими авторами з військової і прикладної психології, які внесли значний вклад у розвиток і становлення військової психології в Україні.

Окремо хочемо відзначити вклад у розвиток військової психології в Україні колишнього начальника кафедри військової психології і педагогіки Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка доктора педагогічних наук, професора В. В. Ягупова. Він є автором першого в Україні підручника з «Військової психології».

Загальна кількість захищених дисертацій з військово-психологічної проблематики на сьогодні складає більш ніж 100 робіт, а також значна кількість наукових праць (навчальних посібників, курсів лекцій, наукових статей, тез) розроблені військовими психологами й опубліковані у різних наукових виданнях в Україні та за її межами.

У результаті поступової розбудови організаційних структур, діяльність яких була спрямована на організацію і виконання психологічної роботи у військах (силах), в ЗС України була створена Психологічна служба (2005–2006 р.р.). Її очолив випускник Національного університету оборони України, полковник І. В. Гінда. В інших Міністерствах і відомствах (Державна прикордонна служба України, Міністерство внутрішніх справ України та ін.) теж були розроблені необхідні керівні документи і створені організаційні структури, які виконували психологічне забезпечення діяльності фахівців.

Виходячи з аналізу загального процесу становлення військової психології в Україні з 1990 по 2012 рік, шлях її розвитку ми поділяємо на два етапи:

Перший етап (1990–1999 р.р.) характеризується аналізом напрацьованих наукових і практичних здобутків у військовій психології до 1990 року, продовженням розвитку військової психологічної думки

виходячи з аналізу війн і військових конфліктів у 90-х роках, становленні військових організаційних структур для виконання практичної психологічної роботи у Збройних силах, відкриттям і розбудови навчальних закладів, формуванням педагогічних колективів, становленням і організацією навчального процесу підготовки фахівців.

Другий етап (2000 р. – до сьогоднішнього дня) пов'язаний з вивченням, узагальненням емпіричного досвіду та осмисленням встановлених фактів, розробки теоретичних основ соціально-психологічної роботи в ЗС України, удосконаленням процесу навчання слухачів Національного університету оборони України спеціальності 8.000081 «Військово-соціальне управління» спеціалізації «Психологічна робота у військах (силах)», аналізу передового досвіду фахівців.

Подальшим напрямком наукових досліджень з військової психології ми бачимо вивчення проблем підготовки наукових кадрів з військової психології, розкриття психологічних особливостей становлення молодих фахівців у військах, вивчення особливостей виконання службових обов'язків військовими психологами в екстремальних умовах діяльності, розгляду проблем у становленні психологічної служби в ЗС України.

Автори звертають увагу читача на те, що при підготовці матеріалів до написання статті було вирішено цілий ряд складних завдань щодо збору інформації. Основними перешкоджаючими факторами були відсутність наукових досліджень становлення військової психології у зазначений час, відсутність спогадів учасників цих подій та аналітичних матеріалів, які розкривають особливості процесу становлення військової психології в ЗС України протягом 22-річного терміну, відсутність повідомлень і матеріалів значної кількості захищених дисертацій в Інтернеті.

Висновки

1. Наприкінці ХХ на початку ХХІ століття відбулося становлення військової психології в Україні. Підготовлений необхідний кадровий ресурс, продовжується потужний процес нарощування військово-психологічного потенціалу у вигляді підготовки досвідченого молодого покоління військових психологів, наукової розробки військово-психологічної проблематики та накопичення практичного досвіду професійної діяльності фахівців-психологів у військах.

2. Шлях розвитку військової психології в Україні в кінці ХХ на початку ХХІ століття ми поділяємо на два етапи:

Питання психології

Перший етап (1990–1999 р.р.) характеризується аналізом напрацьованих наукових і практичних здобутків у військовій психології до 1990 року, продовженням розвитку військової психологічної думки виходячи з аналізу війн і військових конфліктів у 90-х роках, становленні військових організаційних структур для виконання практичної психологічної роботи у Збройних силах, відкриттям і розбудови навчальних закладів, формуванням педагогічних колективів, становленням і організацією навчального процесу підготовки фахівців.

Другий етап (2000 р. – до сьогоднішнього дня) пов'язаний з вивченням, узагальненням емпіричного досвіду та осмисленням встановлених фактів, розробки теоретичних основ соціально-психологічної роботи в ЗС України, удосконаленням процесу навчання слухачів Національного університету оборони України спеціальності 8.000081 «Військово-соціальне управління» спеціалізації «Психологічна робота у військах (силах)», аналізу передового досвіду фахівців.

3. В Україні за 1990 – 2012 роки була проведена і захищена низка дисертаційних досліджень, які розкривали основні проблемні питання підготовки військовослужбовців до бойової діяльності та психологічних

особливостей системи військового управління. Вони об'єдналися, за нашою думкою, у декілька напрямів, а саме: дослідження проблеми формування та регуляції емоційної сфери військовослужбовців, встановлення психологічних особливостей їх професійної діяльності, дослідження успішності навчання та становлення особистості військового професіонала, вивчення розвитку професійно-важливих якостей особистості офіцера, встановлення особливостей адаптації військових, розгляд проблем самооцінки військовослужбовців, вивчення та збереження здоров'я у військовослужбовців, дослідження індивідуально-психологічних особливостей призовників, дослідження психологічного забезпечення і супроводження діяльності миротворців, вивчення конфліктної поведінки військовослужбовців та психологічних особливостей діяльності військовослужбовців служби за контрактом.

4. Загальна кількість захищених дисертацій з військово-психологічної проблематики на сьогодні складає більш ніж 100 робіт, а також значна кількість наукових праць (навчальних посібників, курсів лекцій, наукових статей, тез) розроблені військовими психологами та опубліковані у різних наукових виданнях в Україні та за її межами.

Література:

1. ЗВИТЯГА. Навчальний художньо-публіцистичний журнал. Першому випуску офіцерів-слухачів Київського військового гуманітарного інституту присвячується. – К. : Друкарня КВГІ, 2006. – 25 с.
2. Корольчук М. С., Криворучко П. П. Історія психології : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
3. Раздубов В. А. Развитие военной психологии в России (середина XIX – начало XX века) : Дис. ... канд. психол. наук. – М., 1993.

*Lozhkin G.V., Doctor of Psychology, professor
Blinov O.A., Ph.D., Associate Professor*

MILITARY PSYCHOLOGY IN UKRAINE From 1990 to 2012

On the basis of analysis of literature, generalization of experience and comprehension of the facts the main directions and stages of development of military psychology, the scientific achievements of scientists psychologists. Are summarized the process of increase of human and scientific potential of military psychology in Ukraine and gain practical experience of its professionals is demonstrated.

Keywords: development of military psychology, psychological providing for both regular and special conditions, Kyiv Military Institute of Humanities, National University of Defense of Ukraine, training of professional psychologists.